

MARKANTUN DE DOMINIS U FRANCUSKIM LEKSIKOGRAFSKIM IZDANJIMA I KNJIŽNICAMA 17. STOLJEĆA

Tijekom 17. i 18. stoljeća dolazi do značajnijeg zanimanja francuskih intelektualaca i izdavača za Hrvatsku, a posebice za Dalmaciju. Mnoga su izdanja posvećena opisima hrvatskih krajeva a katkada i njezinim slavnim ljudima. Jedan od tih velikana briljantnog duha bio je svakako Rabljanin Markantun de Dominis, splitski nadbiskup, okorjeli osporavatelj, renegat i apostat koji je, kao heretik, iako pokajnik, skončao na inkvizitorskoj lomači Rimske crkve. U ovom će radu biti obrađene i komentirane leksikografske natuknice i bibliografske jedinice o Markantunu de Dominisu u francuskoj leksikografiji i bibliografiji.

Ključne riječi: Hrvatska; Dalmacija; Split; Markantun de Dominis

Povijesni dodiri dviju kultura – hrvatske i francuske – u Dalmaciji veoma su stari. Taj dodir je postojao, s manje ili više neprekidnosti i stalnosti, već od rano-ga srednjeg vijeka. Još u doba Tome Arhiđakona u Split dolazi Adam Parižanin, znanstvenik i putopisac. Francuski kroničar Raymond d'Aguillers iz vremena prvoga križarskog pohoda, kao očevidac, daje u svojoj *Historia Francorum* opis hrvatskih zemalja: *Sclauonia etenim est tellus deserta et inuia et montuosa*. Potom su ga slijedili Geoffroi de Villehardouin, barun d'Anglure, te poslije Jacob Spon.¹ Svi su, svaki na svoj način, spominjali Dalmaciju, a rjeđe njezine značajnije misaone ljude. No, trebalo je pričekati nastanak velikih leksikografskih izdanja u 17. i 18. stoljeću da bi se francuski čitatelji mogli potpunije i znanstveno upoznati s hrvatskom intelektualnom baštinom.

Najprije se pojavljuje kao jedan od značajnijih francuskih leksikografa Louis Moréri² svojim *Grand dictionnaire historique, ou mélange curieux de l'histoire sacrée et profane* (Veliki povijesni leksikon ili zanimljiva mješavina duhovne i svjetovne povijesti) čije prvo izdanje zalazi u 1674. godinu. Autor ovoga kapitalnog lek-

¹ Jacob Spon, *Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant: fait aux années 1675 & 1676 par Jacob Spon & George Wheeler, Gentil-homme Anglois*, Amsterdam: Chez Henry & Théodore Boom, 1679.

² Louis Moréri (1643. – 1680.) pohađao je humanističke studije i retoriku kod isusovaca u Aix-en-Provenceu, a završivši teološki studij zaređen je za svećenika.

sikografskog djela nije smatrao uputnim uvrstiti u svoje djelo ime Markantuna de Dominisa, vjerojatno zbog toga da se ne počasti jedan otpadnik od katoličke ortodoksije.

Pierre Bayle (1647. – 1706.), filozof-racionalist, objavljuje 1696. nezaobilazni *Dictionnaire historique et critique* (Povijesni i kritički leksikon) kao reakciju i odgovor na Morériov *Veliki povijesni leksikon*.³ No, ni tu ne nalazimo ime Markantuna de Dominisa.

Kruna pothvata u enciklopedijskoj publicistici svakako je Diderotova *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*⁴ (čiji su svesci izlazili sukcesivno s prekidima od 1751. do 1771. godine). Natuknicu o Splitu, potpisanu inicijalima D. J., napisao je osobno *spiritus movens* toga velikog enciklopedijskog projekta Jean le Rond D'Alembert. U svom kraćem osvrtu o gradu pod Marjanom, D'Alembert je kao njegova najznačajnijeg kulturnog i znanstvenog reprezentanta radije spomenuo katoličkog disidenta i apostata, barem takvog percipiranog u katoličkim krugovima, Markantuna de Dominisa, nego lik i djelo drugog, za Hrvate također značajnog Splitsanina, autora pijetističkih, moralizatorskih i literarnih ostvarenja – Marka Marulića. Za jednoga čovjeka francuskog prosvjetiteljstva ništa čudno.

U Diderotovoj *Enciklopediji*, u svesku koji obuhvaća natuknice s početnim slovom L, na str. 428 obrađen je Split (u izvorniku: *Spalatro ou Spalato*) gdje nalazimo i osvrt na Markantuna de Dominisa. Evo ga u prijevodu:

„Mlečani su zaposjeli Spalato 1124.⁵ godine kad su i proširili gradske zidine. Grad je uzdignut na rang nadbiskupije oko 650. godine,⁶ a sam je nadbiskup imao titulu primasa Dalmacije⁷ iako je kao takav bio podčinjen vlasti mletačkog patrijarha. Uz nadbiskupsko sjedište veže se još dvanaest sufraganskih ordinarija. Gotovo sve te biskupije su u jadnom stanju zbog turske prisutnosti.

³ Pierre Bayle je smatrao da je leksikon njegova prethodnika prepun ideoloških predrasuda, pogrešaka faktografskog karaktera i suvišnog ponavljanja opće poznatih činjenica.

⁴ Enciklopedija ili leksikon s tumačenjima i obrazloženjima iz područja znanosti, umjetnosti i zanatstva.

⁵ Mletački dužd Dominik Michieli te je godine osvojio Split, Trogir i Šibenik, a Biograd je do temelja srušio. Hrvatsko-ugarski vladar Bela II. pobjeđuje Mlečane 1133. godine i povratio je cijelu Dalmaciju osim Zadra i otoka. Ladislav Napuljski prodao je 1409. godine Veneciji svoja kraljevska prava na Dalmaciju za 100 000 mletačkih, nikada u cijelosti isplaćenih, dukata.

⁶ Podatak preuzet iz Porfirogenetova *De administrando imperio*.

⁷ Puni eklezijalni naslov: *Primas Dalmatiae et totusque Croatiae*.

Daleko poznati Markantun de Dominis⁸ bio je splitski nadbiskup; zapaženi fizičar i čovjek širokih gledišta kada je riječ o izbjegavanju vjerskih sukoba. Sklonio se u Englesku za vrijeme vladavine Jakova I., a dolazak toga eminentnog katolika doživljen je kao velika pobjeda za anglikance; iako je tom visokorangiranom dalmatinskom prelatu ukazana velika čast i poštovanje, to mu nije bilo dovoljno da zadovolji vlastite ambicije; nesretno je odlučio vratiti se u Italiju na izričitu zamolbu španjolskog veleposlanika koji mu je davao nadu da će dobiti kardinalski purpur. Stigavši u Rim, javno se odrekao protestantskih uvjerenja; naprotiv, nije dobio nikakvo priznanje – dapače, uskoro su ga utamničili pod sumnjom da potajice gaji simpatije za anglikance; bio je zatočen u Anđeoskoj tvrđavi, gdje je umro 1625.⁹ godine u 64. godini života.

Tijekom boravka u Engleskoj dao je objaviti fra Paolovu *Povijest Tridentinskog sabora*.¹⁰ De Dominis je također u Londonu objavio svoje poznato djelo *O crkvenoj državi* 1617. godine te ponovno 1622. godine dvosveščano izdanje *in fol.* U Njemačkoj je dodan treći svezak 1658. godine. Sorbonski kanonisti cenzurirali su više De Dominisovih stavova objavljenih u prvom tomu; Richter¹¹ se osvrnuo na tu cenzuru i dao je do znanja da se ne slaže s kolegama.“

De Dominis „je priznat fizičar; objavio je u Veneciji 1611. godine in-4° traktat *O zrakama vida i svjetlosti*“¹² gdje objašnjava nastanak duginih boja duplim lomom i jednim odbijanjem sunčane svjetlosti na kapljicama kiše. Kepler je također imao o tome isti stav. Descartes je također bio djelomice sklon De Dominisovu mišljenju; Newton je ipak najbolje objasnio taj prirodni fenomen pomoću zakona boja koji je jedino točan i valjan.“ (D. J.).

Malo je čudno da ni Morériov *Veliki povijesni leksikon* iz 1674. godine, a ni sljedeća izdanja kojih je bilo više od dvadeset, kao ni Bayleov *Povijesni i kritički leksikon* iz 1696. godine, nisu u svoja izdanja uvrstili ime Markantuna de Dominisa, tim više što su oba autora na raspolaganju već od 1615. godine imala obilje monografske i druge građe o Markantunu de Dominisu. Riječ je o velikom publi-

⁸ U izvorniku talijanizirani oblik *Marco-Antonio de Dominis*, a moglo je i u franciziranom obliku *Marc-Antoine*. Latinskom obliku *de Dominis* odgovara hrvatski oblik *Domin* (prema J. Račkom).

⁹ Opća enciklopedija HLZ-a kao datum smrti navodi 8. prosinca 1624. godine, a točan datum je 8. rujna 1624.

¹⁰ Rukopis Pietra Paola Sarpija, poznatijeg kao fra Paolo (1552. – 1623.), pod nazivom *L'Istoria del Concilio tridentino* dao je Markantun de Dominis objaviti u Londonu 1619. godine. Pierre François le Courayer objavio je djelo 1736. godine u francuskom prijevodu. Katolička crkva stavila je njegovu knjigu na popis zabranjenih djela (*Index librorum prohibitorum*).

¹¹ Edmond Richer (1559. – 1631.), francuski teolog i upravitelj Sorbone, pristaša Galikanske crkve, oponent neograničenoj papinskoj vlasti, zastupa biskupsku sinodalnost.

¹² U izvorniku naziv traktata na latinskom jeziku: *De radiis visûs & lucis*.

cističkom opusu koji se odnosio kako na De Dominisove čisto teološko-eklezijalne radove, spise i rasprave, na njegove prijevode drugih autora koji su obrađivali povijest Rimske crkve do njegovih eminentnih znanstvenih publikacija. Ta pozamašna knjižnična građa objavljivana je u tada najpoznatijim europskim kulturnim središtima (Pariz, London, Venecija, Amsterdam, Haag, Jena, Frankfurt) i bila je posve dostupna svima, pa tako i Morériju i Bayleu koji su podjednako koristili oba jezika – francuski i latinski.

Još prije objave prvog sveska njegove desetosveščane *De Republica ecclesiastica libri X* godine 1617, De Dominis je bio u žiži propitkivanja i zanimanja širih liberalnih krugova tadašnje Europe sklonijih galikanskoj koncepciji Kristove crkve nego autoritativnom konceptu vladanja Crkvom što su ga zagovarali vjerski velmože s Tibera u Rimu. O tome, uostalom, svjedoči jedna brošurica od 24 stranice iz 1616. koja je u kratkom razdoblju doživjela nekoliko različitih izdanja.¹³ Nije ni čudo s obzirom na to da je riječ o razlozima De Dominisove apostazije i odlaska iz Italije. Postoji i jedno drugo francusko izdanje iste publikacije također iz 1616. godine,¹⁴ kao i dva različita latinska izdanja, jedno bez naznake mjesta izdavanja, a drugo izdano u Haagu.¹⁵ Isti tekst, s istim brojem stranica, pojavljuje se godinu dana kasnije, 1617. godine, kao preuzeto izdanje iz La Rochellea.¹⁶ Ista publikacija ugledala je svjetlost dana i u Amsterdamu te iste 1617. godine s tim da se ne zna je li riječ o preuzetom izdanju iz La Rochellea ili iz Montpelliera. Brošurica je objavljena s nešto izmijenjenim naslovom.¹⁷ Zanimanje za De Dominisovu apostaziju, a potom i za njegovu abjuraciju također pobuđuje veliko zanimanje šire javnosti. Godine 1623. pojavljuje se u Parizu na francuskom jeziku¹⁸ izdanje latinskog izvornika rimskog izdanja De Dominisova pokajničkog uratka *Odluka o povratku iz Engleske*.¹⁹ Integralna la-

¹³ *Déclaration de Marc Antoine de Dominis, ...sur les raisons qui l'ont meu à se départir de l'Église romaine*, A La Rochelle, par les héritiers de H. Hautin, 1616.

¹⁴ *Déclaration de Marc Antoine de Dominis, ... sur les raisons qui l'ont meu à se départir de l'Église romaine*, A Saumur, par T. Portau, 1616.

¹⁵ *Marci Antonii de Dominis, ... causae protectionis suae ex Italia*: [s. l.], 1616., In-4°, 20 p. *Marcus Antonius de Dominis, ... suae protectionis consilium exponit*, Denuo impressum Hagae Comitatus, in officina H. Jacobi, 1616, In-4°, 20 p.

¹⁶ *Déclaration de Marc Antoine de Dominis, ... sur les raisons qui l'ont meu à se départir de l'Église romaine*, A Montpellier: par J. Gilet; jouxte la coppie imprimée à la Rochelle, 1617.

¹⁷ *Déclaration de Marc Antoine de Dominis, ... par laquelle il déduit les raisons de son département, traduit de latin en françois par S. G. G.*, Amsterdam, 1617.

¹⁸ *La Déclaration de Marc-Antoine de Dominis, ... sur son retour d'Angleterre et nouvelle réduction à la foy catholique, avec les impiétez hugenottes, déclarées par le mesme en la confession de ses erreurs. Traduit de latin en françois sur l'exemplaire romain par C. M. S.*, jouxte la coppie imprimée à Rome, Paris, J. Le Bègue, 1623.

¹⁹ *Marcus Antonius de Dominis, ... sui reditus ex Anglia consilium exponit*, Romae, ex typog. rev. Camerae apostolicae, 1623., In-4°, 39 p.

tinska verzija iz Rima bila je također objavljena, te iste godine, i u Parizu u dva različita izdanja.²⁰

De Dominis je bio dobar propovjednik i vrstan orator. Njegove homilije rado su se tiskale i objavljivale. Već 1617. godine objavljena je njegova adventska homilija koju je održao u Londonu na talijanskom jeziku u nazočnosti članova engleskog dvora s Jakovom I. na čelu.²¹ Zanimljivo je da je isti tekst, iste godine bio dostupan i anglofonim čitateljima.²² Postoji također i francusko izdanje te propovijedi.²³

De Dominisovi *Grebeni kršćanskog brodoloma* iz 1618. godine bili su također dostupni širem francuskom čitateljstvu, tim više što se na francuskom knjižarskom tržištu uz talijanski izvornik²⁴ mogao nabaviti i francuski prijevod.²⁵ Na rimsko papinstvo De Dominis se kritički osvrnuo polemičkim spisom iz 1617. godine. Po Francuskoj su kružila dva latinska izdanja toga spisa, jedno londonsko iz 1617.²⁶ i jedno frankfurtsko iz 1618. godine²⁷, oba s nejasnim autorstvom. Spis je ponukao izvjesnog Nardija Baldassarea da se upusti u žestoku polemičku raspru o tom pitanju.²⁸

²⁰ *Marcus Antonius de Dominis, ... sui reditus ex Anglia consilium exponit*, Parisiis: apud S. Cra-moisy, 1623., In-8°, 64 p.

Marcus Antonius de Dominis, ... sui reditus ex Anglia consilium exponit, juxta exemplar Romae Parisiis: apud J. Le Bègue, In-8°, 63 p.

²¹ *Predicata fatta da M. Marc' Antonio de Dominis, ...la prima domenica dell'Avvento quest'anno 1617 in Londra, nella cappella detta delli Merciarì (ch'è la chiesa degl'Italiani) ad essa nazione [sic!] italiana*, Londra, appresso G. Villio, 1617., In-16°, 81 p.

²² *A Sermon preached in Italian by the most Reverend father Marc-Antony de Dominis, ... the first sunday in Advent...*, 1617 in the Mercers chappel in London to the italians, London, printed by J[ohn]. Bill, In-4°, 81 p.

²³ *Sermon de Mre Marc Anthoine [sic!] de Dominis, ... fait le premier dimanche de l'Advent de l'année 1617, à Londres, en la chappelle des Merciers, qui est l'église des Italiens, à eux adressée [sic!]*, Charenton: M. Mondière, 1619., In-8°, 50 p.

²⁴ *Scogli del christiano naufragio, quali va scoprendo la santa chiesa di Christo alli suoi diletti friglivo-li, perchè da quelli possano allontanars*: stampato con licenza, [s. l.], 1618., In-8°.

Scogli del christiano naufragio, quali va scoprendo la santa Chiesa di Christo. Alli suoi diletti frigli-voli, perchè da quelli possano allontanarsi da M. A. de Domini: [s. l.], 1618., In-8°, 168 p.

²⁵ *Les Écueils du naufrage chrestien découverts par la sainte Église de Christ à ses bien aymez enfants afin qu'ils s'en puissent esloigne*: Traduit en françois de l'italien de Messire Anthoine [sic!] de Domini [sic!]: A La Rochelle: par J. Hebert, 1618., In-8°, 134 p.

²⁶ *Papatus romanus, liber de origine, progressu atque extintione ipsius*, Londoni: apud J[oannes] Billum, 1617., In-4°, 206 p.

²⁷ *Papatus romanus, liber de origine, progressu atque extintione ipsius*: Francofurti, prostat in offi-cina Godefridi Tampachi [Tampach, Gottfried], In-12°, 178 p.

²⁸ *Nardi Baldassare, Balth. Nardi Arretini Expunctiones locorum qui in libro de papatu romano ignoti auctoris depravantur... tam falso efferuntur quam in prima parte Reip.*[ubilca ecclesiastica]

Jedan De Dominisov polemički spis pod čudnim nazivom *Prvi miš* (zašto ne „pantagana“ ili „štakor“? – op. a.) objavio je pod svojim imenom na latinskom jeziku njegov pseudotajnik Daniel Lohet. I kao takav imao je izvjesnu prođu među francuskim čitateljima.²⁹ Francuski bibliofili mogli su također imati uvid i u jedno posthumno De Dominisovo djelo, *Mir među vjerama*, koje je napisano još 1622. godine prije samog autorova odlaska iz Engleske, pravi primjer iznenađujuće abjuracije i retraktacije. Bilo je naslovljeno na worcesterskog dekana³⁰ Josipa [Josepha] Halla i objavljeno posthumno u Besançonu u Francuskoj na latinskom jeziku tek 1666. godine.³¹

Francuskim intelektualcima, odreda vrsnim latinistima, bili su dostupni i De Dominisovi znanstveni radovi iz područja fizike i optike. Najprije su imali u rukama traktat *O zrakama vida i svjetla u optičkim staklima i dugi* iz 1611. godine³² i dopunu tih empirijskih istraživanja objavljenih tijekom njegova sužanjstva u rimskoj Anđeoskoj tvrđavi 1624. godine pod naslovom *Eurip³³ ili o morskoj plimi i oseci*.³⁴ Riječ je o znanstvenim radovima koje su Newton, Voltaire, Goethe i druge ondašnje znanstvene i intelektualne veličine ocijenile veoma visoko.

De Dominisovo kapitalno djelo *O crkvenoj državi u 10 knjiga*, istodobno predmet divljenja i osporavanja, iako izloženo snažnim napadima i osporavanjima

M. Antonii de Dominis...: Lutetiae Parisiorum [Lutetia=Pariz]: apud M. Sonnum, 1618., In-4°, 403 p. & Index.

- ²⁹ Daniel Lohetus [?], *Sorex primus oras chartarum primi libri de Republica eclesiastica Illustrissimi & Reverendissimi D. Archiepiscopi spalatensis [Marcus Antonius de Dominis] corrodens Leonardus Marius Theologaster Coloniensi*, Londonii – apud [Joannem] Billium, 1616., In 8°, 205 p.
- ³⁰ Kod A. Maletića (v. bilj. 49) navodi se pogrešan prijevod Hallovih prezbiterkih titula. Kako je jasno vidljivo na *frontispiceu* knjige, De Dominis ju je posvetio *Ad Venerabilem Virum Iosephum Hallum, Archipresbyterum* (a ne Archiepiscopum) *Virgioniensem*, što je Hall tada i bio i što se mora prevesti kao: „Časnom mužu Josipu Hallu, dekanu worcesterskom“. Naime, Jakov I. imenovao je Josipa Holla wocesterskim dekanom 1616. (u engleskim izvorima – *dean of Worcester*, što je u latinskom dobilo oblik *Archpresbyter* [=nadpop] *Virgioniensis*. Prije toga Hall je bio *prebendar* (nadarbenik) u Willenhallu. Josip Hall je tek 1627. imenovan exeterskim biskupom (*Bishop of Exeter*). Prema tome, Hall nikada nije imao titulu nadbiskupa.
- ³¹ *De Pace religionis Marci Antonii de Dominis, ... epistola ad... Josephum Hallum, Archipresbyterum Vigorniensem, in qua sui etiam ex Anglia proximi discessus...*, Vesuntione Sequanorum [=Vesuntio Sequanorum =Besançon], 1666., In-4°, 62 p.
- ³² *De Radiis visus et lucis in vitris perspectivis et iride tractatus Marci Antonii de Dominis, per Joannem Bartolum [Giovanni Bartoli] in lucem editus*, Venetiis: apud T. Baglionum, 1611., In 4°, 79 p.
- ³³ Euriposov kanal (grč. Εύριπος), najuži morski tjesnac između otoka Eubeje i Beocije na kopnu gdje je morska struja toliko jaka da u 24 sata promijeni smjer četiri puta.
- ³⁴ *Euripus, seu de fluxu et refluxu maris sententia Marci Antonii de Dominis...*, Romae, apud A. Phaeum, 1624., In-4°, 72 p. & fig.

etablirane crkvene nomenklature, bilo je dostupno svima koji su ga željeli imati u rukama i pred očima. Konačno, to na latinskom jeziku napisano djelo, sukcesivno objavljivano od Londona³⁵ do Njemačke u nekoliko gradova i u različitim vremenskim razmacima,³⁶ moralo je pobuditi znatiželju šire čitalačke publike. Prema tome, ni De Dominis ni njegovo djelo nisu mogli predstavljati nikakvu nepoznanicu ni za autore kasnijih francuskih enciklopedijskih izdanja i bibliografskih leksikona. *Crkvena država* mogla se, dakle, u Francuskoj nabaviti ili na stolu ili pod stolom i ničim se ne može opravdati minimiziranje, ako ne i ostracizam lika i djela Markantuna de Dominisa u francuskoj stručnoj i znanstvenoj publicistici toga vremena.

Ne samo djelo *Crkvena država* nego i vehementne polemike koje su je pratile bili su dovoljan razlog da se o eklezijalnosti Rimske crkve sveobuhvatnije progovori po pariškim intelektualnim salonima, sjecištima liberalnog prosuđivanja svega i svačega u to doba. U osporavanju De Dominisove *Crkvene države* glavnu su riječ imali pripadnici Družbe Isusove. Kao primjer mogu se navesti dva polemična spisa u autorstvu isusovaca Johna Floyda³⁷ i Martina Becana³⁸ čije su voluminozne polemike pamfletskog karaktera kružile Parizom i ostatkom Francuske. Ni dominikanski propovjednici (*Ordo fratorum praedicatorum*) nisu bili ništa blaži u osporavanju De Dominisovih teoloških postavki i gledišta. Oni su također zaoštrili svoja polemička pera protiv po njima iskazanim herezama u *Crkvenoj državi*.³⁹

³⁵ *De Republica ecclesiastica libri X, auctore Marco-Antonio de Dominis...*, Londoni, ex officina Nortoniana, 1617., 3 vol., In-fol. [lib. I-IV].

De Republica ecclesiastica libri X; auctore Marco-Antonio de Dominis..., Londoni, Joan[nes] Billius, 1617., 3 vol., In-fol.

³⁶ *De Republica ecclesiastica. Pars tertia*, Hanoviae [=Hanau], 1622., In-fol.

De Republica ecclesiastica libri X, auctore Marco-Antonio de Dominis, Heidelbergae, 1618, 3 tom. in 1 vol., In-fol.

De Republica ecclesiastica libri X, auctore Marco-Antonio de Dominis, Francofurti, 1658, 3 tom. in 1 vol., In-fol.

³⁷ John Floyd, S. I., *Monarchiae ecclesiasticae ex scriptis M.[arci] Antonii de Dominis, ex-archiepiscopi Spalatensis, demonstratio...*, Coloniae [=Köln] Agrippinae: B. Gualterus, 1622., In-8°, 521 p.

John Floyd, S. I., *Hypocrisis Marci Antonii de Dominis detecta, seu Censura in ejus libros de republica ecclesiastica... auctore Fidei Annoso Verementano*, [=John Floyd]: Antverpiae [=Antwerpen/Anvers], ex off.[icina] Plantiniana, 1620., In-8°, 182 p.

J.[ohannes] Floydus [=John Floyd], *Synopsis apostasiae Marci Antonii de Dominis*, [s. l.], 1617., In-8°.

³⁸ Martinus Becanus, S. I., *De Republica ecclesiastica libri quatuor, contra Marcum Antonium de Dominis, nuper archiepiscopum Spalatensem, nunc desertorem et apostatam...*, Moguntiae [=Mainz], ex officina J. Albini, 1619., In-8°, XVI, 382 p.

³⁹ Domenico, Gravina, O. P., *Pro Sacro fidei catholicae et apostolicae deposito fideliter a Roman. [um] Pont. [ci] custodito apologeticus, adversus novatorum calumnias...*, Coloniae [=Köln] Agripp. [inae], imprimebat H. Kraft, 1638., In-4°, 222 p.

Markantun de Dominis također se upuštao u prijevode drugih znanstvenih i teoloških djela. Tako je, uz neke nesporzume s autorom *Povijesti Tridentinskog sabora* Paolom Sarpijem, poznatijim kao fra Paolo (1552. – 1623.), objavio Sarpijev rukopis *L'Istoria del Concilio Tridentino* koji je bio označen pseudonimom Pietro Soave Polana, što je nevješto sročeno i lako dešifriran anagram Paolo Sarpi Veneto.⁴⁰ De Dominisova verzija Sarpijeve *Povijesti Tridentinskog sabora* sadržajno i bitno ne odstupa od izvornika. Zanimanje za ovo djelo pokazuje i činjenica da se u malo vremena pojavilo nekoliko različitih prijevoda. Nathaniel Brent ga je preveo na engleski jezik (*History of the Council of Trent*), Adam Newton na latinski,⁴¹ postoji i jedno njemačko, kao i zakašnjelo leipziško izdanje na latinskom jeziku.⁴² Neki francuski autori smatraju da je u ovom izdanju dvije prve knjige na latinski preveo Adam Newton, četiri sljedeće De Dominis i dvije posljednje William Bedell.

Udarci i objede na osobu Markantuna de Dominisa nisu samo dolazili od manje ili više uglednih pojedinaca iz Katoličke crkve, pripadnika uglavnom tada vodećih katoličkih redova – isusovaca i dominikanaca, nego također iz samih najviših i najznačajnijih crkvenih institucija, ponajprije iz eminentnih teoloških učilišta. Tako su De Dominisova djela bila sankcionirana nemilosrdnom eklezijalnom cenzurom čiji su se zaključci publicirali i mnogo godina poslije izlaska *Crkvene države*.⁴³ Jednu od tih cenzura jednostavno je pretiskao i objavio u cijelosti poznati londonski izdavač John Bill.⁴⁴ Jedan od najzapaženijih De Dominiso-

Nicolas Coëffeteau, *Pro sacra Monarchia Ecclesiae catholicae et romanae, adversus „Rempublicam“* [=Republica] Marci Antonii de Dominis, ... libri quator..., Lutetiae Parisiorum [=Pariz], sumptibus S. Cramoisy, 1623., 2 tomes in 1 vol., In-fol.

⁴⁰ Pietro Soave Polano [=Paolo Sarpi], *Historia* [sic!] *del Concilio tridentino... di Pietro Soave Polano...* [cum dedicatio M. A. de Dominis]: Londra, G.[iovanni] Billio [= John Bill], 1619., In-fol., 806 p.

⁴¹ Pietro Soave Polano [=Paolo Sarpi], *Petri Suavis Polani Historiae concilii tridentini libri octo ex italicis... latini facti...*, Augustae Trinobantum [= Londinium Augusta = London], 1620., In-fol., 667 p. & index.

Pietro Soave Polano [=Paolo Sarpi], *Petri Suavis Polani Historiae concilii tridentini libri octo, ex italicis... latini facti* [Adam Newton?]. *Editio nova, ab ipso auctore multis locis emendata et aucta*, [s. l.], 1622., In-4°, 964 p.

⁴² Pietro Soave Polano [=Paolo Sarpi], *Historiae concilii tridentini libri octo...*, [traduc. M. A. de Dominis]: Lipsiae [=Leipzig], 1699., In-4°.

⁴³ *Censure de la sacrée Faculté de Théologie de Paris, sur les quatre premiers livres de la République Ecclesiastique dont l'auteur est Marc-Antoine de Dominis, achévêque de Spalatro* [=Split]: [s. l. n. d., probabilis 1617., editio biling. lat.-franc.]

Censura sacrae facultatis theologicae Parisiensis in quator priores libros de Republica ecclesiastica, auctore Marco Antonio de Dominis..., Parisiis, ap[ud] T. Thierry, 1618., In-8°, 24 p.

⁴⁴ *Censura sacrae facultatis theologicae coloniensis; in quator priores libros de republica ecclesiastica, auctore Marco Antonio de Dominis...*, Londoni, apud Jo[annes] Billum typis excussos 1618., In-8°.

vih teoloških branitelja bio je Edmond Richer, vrstan francuski teolog i upravitelj (*le syndic*) Sorbone, koji je kao pronosirani pristaša Galikanske crkve i oponent neograničenoj papinskoj vlasti zdušno podržavao, potpomagao i branio De Dominisova heterodokсна stajališta.

Daleko od toga da su francuski čitatelji, intelektualci te enciklopedisti i leksikografi imali na raspolaganju isključivo ovdje navedena djela ovoga katoličkog disidenta. De Dominisovi spisi i rasprave znali su se naći i u nekim „kolektivnim djelima“ kao, na primjer, u Struveovu⁴⁵ *Bibliotheca librorum rariorum*.⁴⁶ Čemu onda šutnja i prešućivanje? Moramo se složiti sa Supekovim⁴⁷ riječima da je De Dominisova „veličina bila europska u punom smislu te riječi“.⁴⁸ Također je točna Maletićeva⁴⁹ opservacija da „ga [De Dominisa] gotovo nema u svijesti ljudi“.⁵⁰ Progovoriti istinu o Markantunu de Dominisu i njegovoj tragičnoj kobi ne može se bez cjelovite raščlambe o mjestu i vremenu u kojima je živio Spaljenik. Turčinovića⁵¹ misao postavlja pertinentnu hipotezu kada piše da je „doista teško znati je li sve već zrelo i je li moguće da se pokrene novi sud koji bi ga oslobodio, jer, na ovoj vremenskoj udaljenosti, pred novo sudište ne bi više mogao izaći on sam bez svojih sudaca“.⁵² Ako je Rim već tradicionalno rezistentan na ovakav oblik izricanja vlastite *mea culpa*, znanstvenici ne bi smjeli biti rezignirani u ispravljanju ove povijesne nepravde koja se zove Markantun de Dominis. Ovaj rad i ovaj skup neka budu na tom pravednom putu tek jedan od doprinosa, dajući svoj skroman obol.

⁴⁵ Burkhard Gothelf Struve (1671. – 1738.), njemački polihistor, pravnik, knjižničar, sveučilišni profesor prava u Jeni.

⁴⁶ Bucardus Gothelffius Struvius, *Bibliotheca librorum rariorum*, Jenae: Sumptibus Jo.[annij] Fel.[icis] Bielickii; Theca prima, pag. 116–134: Marcus Antonius de Dominis: *Causa perfectionis suae ex Italia...* 2 T. in 1 vol., In-4°.

⁴⁷ Ivan Supek (1915.–2007.), fizičar, sveučilišni profesor teorijske fizike, filozof, humanist, predsjednik JAZU (HAZU) u dva navrata, doktor *honoris causa* inozemnih sveučilišta.

⁴⁸ Ivan Supek, „Marko Antonije De Dominis – poruka mira“ u: *Encyclopedia moderna* 2/5–6 (1967.), str. 111–118.

⁴⁹ Ante Maletić (1933.–2014.), sveučilišni profesor u miru iz Splita, agilni promicatelj De Dominisova djela, izdao cjelovit De Dominisov opus, dijelom na hrvatskom, dijelom na latinskom jeziku.

⁵⁰ Ante Maletić, *Skica za portret Marka Antuna de Dominisa*, Split 2008, str. 5.

⁵¹ Josip Turčinović (1933. – 1990.), katolički teolog, profesor na Katoličkim bogoslovnim fakultetima u Zagrebu i Rijeci, jedan od utemeljitelja, a potom i dugogodišnji ravnatelj katoličke izdavačke kuće Kršćanska sadašnjost, promicatelj ekumenizma i pobornik suvremenih kretanja u Katoličkoj crkvi temeljem duha i smjernica Drugoga vatikanskog sabora.

⁵² Josip Turčinović, „Marko Antonije de Dominis iz teološke perspektive“ u: *Encyclopedia moderna* 2/5–6 (1967.), str. 191–23.

Résumé

MARC-ANTOINE DE DOMINIS DANS LES OUVRAGES LEXICOGRAPHIQUES ET BIBLIOTHÈQUES FRANÇAIS DU XVIIe SIÈCLE

Titre: Marc-Antoine de Dominis dans les ouvrages lexicographiques et bibliothèques français des XVIIe et XVIIIe siècles.

On constate parmi les intellectuels et éditeurs français des XVIIe et XVIIIe siècles un regain d'intérêt pour les Croates et tout particulièrement pour la Dalmatie. De nombreux ouvrages ont été consacrés aux contrées et cités croates mais rarement à ses hommes célèbres et illustres. Un de ces esprits brillants fut incontestablement Marc-Antoine de Dominis, originaire de Rab (Arbe), archevêque de Split, contestataire farouche, puis renégat et apostat. Malgré l'abjuration il finit en tant qu'hérétique sur le bûcher de l'Inquisition romaine. Sera analysée et commentée ici la réception dont a joui de Dominis dans des ouvrages lexicographiques et chez des éditeurs français dans la période considérée.

Mots-clés: Croatie; Dalmatie; Split; De Dominis

Adrias, 20 (2014), ISSN 0352-9924

Nakladnik

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Splitu

UDK klasifikacija
Nataša Daničić

Prijevod sažetaka na engleski Adela Šimac
Prijevod sažetka na talijanski Marta Tomić

Tiskano u prosincu 2014.

